

Dk. Donald Fowler, Asili za Agano la Kale, Hotuba ya 11, Nuzi

© 2024 Don Fowler na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dk. Don Fowler katika mafundisho yake juu ya asili ya Agano la Kale. Hiki ni kikao cha 11, Nuzi.

Katika hotuba yetu ya mwisho, tulizungumza kuhusu masimulizi ya mafuriko ya Babiloni na masimulizi ya mafuriko katika Biblia.

Tulipokuwa tukifanya hivyo, hatukuweza kujizuia kuona kwamba kuna ufanano wa kushangaza sana kati ya simulizi la Biblia la gharika na matoleo mbalimbali ya akaunti ya Mesopotamia. Bila shaka, pia kuna tofauti kubwa. Jambo hilo kwa hakika linawakilisha kitendawili tunachokabiliana nacho katika eneo la asili.

Shida ni kwamba kufanana mara nyingi hulinganishwa na tofauti. Tunapojadili kutumia nyenzo za kale za Mashariki ya Karibu ili kuangazia Biblia, tunakabiliana na tatizo la jinsi ya kushughulikia ufanano usioplingika pamoja na tofauti. Hii ni mojawapo ya kesi za mtihani kwa tatizo.

Kuna mapendekezo matatu yanayojaribu kueleza jinsi hati mbili zinaweza kuonekana kuwa sawa. Ya kwanza ni kwamba Waebrania walikopa dhana yao ya mafuriko kutoka Mesopotamia. Kifalsafa, hii haiwezekani.

Kuna ushahidi unaoonekana kwamba akaunti ya mafuriko ya Mesopotamia ilielekea kupanuka kwa ukubwa kadiri inavyokua, kutoka kwa urahisi wa jumla hadi ugumu. Mwanzo 6-8 inaonekana kuwa ndiyo toleo fupi zaidi ya matoleo yote ya kale ya tukio hilo. Kwa upande mwingine, ni ngumu zaidi kufuatana na mpangilio kuliko zingine.

Ina tarehe tano, na hawana. Inarejelea vipindi sita tofauti vya siku 7, 40, na 150.

Wakati epic ya Gilgamesh ina siku mbili au tatu tu kati ya siku saba kila moja, kuna data 17 za mpangilio katika Atra-hasis nzima na 13 katika epic ya Gilgamesh, lakini Biblia, ambayo ni fupi sana kuliko hati hizo mbili nyingine, ina 16. Naam, tunachoonyesha ni tatizo moja ndogo tu katika tatizo hili la kuelezea mahusiano.

Lakini kuna matatizo ya mpangilio. Ikiwa Musa alikuwa anaandika mwaka wa 1400 na alikuwa akiandika akiwa Misri au katika Jangwa la Sinai, alijuaje masimulizi ya mafuriko ya Mesopotamia? Ni vigumu kuweka wazo kwamba Musa angekopa kutoka kwa hati iliyoandikwa kwa sababu, kwa wakati huu mahususi, uandishi ungekuwa kitu mikononi mwa wataalamu. Kwa hivyo, ni ngumu kuelewa jinsi ingeweza kutokea kwa maandishi.

Ni, bila shaka, inawezekana, ingawa ni lazima kubaki kubahatisha kabisa, kwamba inaweza kuwa ilitokea kwa mdomo. Hiyo ni kusema, katika ulimwengu wa kale, walikuwa na mwelekeo zaidi wa kupitisha mambo kwa mdomo, labda kwa sababu ya utata wa mfumo wa kuandika. Kwa hiyo, inawezekana kwamba Musa alikuwa amesikia kuhusu simulizi la mafuriko, lakini ni vigumu kuelewa kwa nini Musa angekopa kutoka katika hati ambayo ilikuwa ya kipagani ikiwa aliamini chochote kilicho katika hadithi tuliyo nayo katika Mwanzo 6-9.

Kwa hivyo, inaweza kuwa ilitokea, lakini inaonekana haiwezekani, kwa sababu za mpangilio na vile vile sababu za kitheolojia. Ikiwa Musa aliazima kutoka kwa watu wa Mesopotamia, hiyo bila shaka ingeelezea kufanana, lakini hiyo haielezi tofauti hizo. Na kwa kweli, tunachohitaji ni mfumo ambao unaweza kuelezea kufanana na tofauti.

Kwa hiyo, inaonekana haiwezekani kwamba Musa angekopa kutoka kwa akaunti ya Mesopotamia. Ikiwa kweli kuna Mungu, na Mungu huyu anadhibiti wanadamu kwa njia zisizo na mwisho, haiwezekani kwamba Mungu angeweza kumfanya Musa kutumia hati hii. Hakuna ushahidi wa kweli wa hilo, zaidi ya kufanana tuliona katika hotuba yetu iliyopita.

Kwa hiyo, baadhi ya wahafidhina labda wangetaka kubishana kwamba watu wa Mesopotamia walikopa kutoka kwenye Biblia. Kweli, kwa mara nyingine tena, ni wazo, lakini ikiwa tutaanza kuangalia wazo na kujiuliza swali, hii inawezaje kutokea? Je, watu wa Mesopotamia, walioishi umbali wa maili 600-900, wangewezaje kuazima masimulizi kutoka kwa Waebrania, hasa kutokana na uhakika wa kwamba inaonekana Musa ndiye mtu wa kwanza kuandika haya, na Musa hakuwahi kufika Mesopotamia? Kwa hivyo, itakuwa ngumu kuelewa hali iliyopendekezwa ambayo watu wa Mesopotamia wangeweza kukopa hii, bila kutaja shida ya mpangilio, kwa sababu ikiwa Musa aliandika mnamo 1400, tuna akaunti za Mesopotamia ambazo tayari ziko.

Kwa hivyo, Musa anaandika miaka mia mbili hadi tatu baada ya matoleo yaliyoandikwa ya Atra-hasis na Epic ya Gilgamesh, kwa hivyo hiyo ingefanyaje kazi kwa mpangilio wa matukio? Na kwa mara nyingine tena, uwezekano huo wa kukopa unajibu tu upande mmoja wa tatizo, kufanana lakini chini ya tatizo la tofauti. Kwa hivyo, kile ningechapisha ni nadhani tu, lakini kile ningependekeza ni mpango mdogo, na ningependa kutoa maoni yangu. Ningependa kueleza hoja yangu kwa kiasi fulani cha utulivu. Ni pendekezo tu la kufikiria.

Sina uthibitisho wowote wa hili, lakini hebu tuseme kwamba kulikuwa na mafuriko ya kimataifa, au angalau mafuriko ambayo yalifunika bonde la Mesopotamia. Ningependekeza ni kwamba inawezekana akaunti zote mbili, akaunti ya Biblia, na akaunti ya Mesopotamia, kukumbuka tukio moja.

Kile ningependekeza ni uwezekano kwamba kupitia mwongozo au maongozi ya kimungu, Musa aliongozwa hatimaye kwenye kumbukumbu sahihi ya mafuriko hayo, ambapo Wababiloni pia labda walikumbuka tukio la mafuriko lakini wakaipotosha kwa hekaya na makosa mengine ya kihistoria. Kwa maneno mengine, wote wawili wanakumbuka gharika, lakini simulizi la Biblia liliikumbuka kwa usahihi, na simulizi la Mesopotamia likaikumbuka kwa njia iliyo sahihi na iliyopotoshwa kwa sehemu. Sasa, hii ni, bila shaka, bora, maelezo tu yanayokubalika, lakini moja ya sababu katika hili ambalo linavutia ni kwamba maelezo kama haya yanaelezea kwa nini tuna kufanana na tofauti.

Simulizi la Mesopotamia lilikumbuka sehemu yake kwa usahihi na kukumbuka sehemu yake isivyo sahihi. Kwa hivyo hiyo ni hali ambayo hatuna njia ya kujua kwa kiwango chochote cha uhakika, labda hata uwezekano, jinsi ya kuelezea kufanana na tofauti. Lakini nadhani jibu mara nyingi huwekwa mbele kwamba kuna kukopa.

Kukopa kunaweza kutokea, lakini tunapokuwa na tamaduni mbali kama Israeli na Babeli, ni ngumu kidogo kufikiria juu ya kukopa. Sasa ninaelewa katika nadharia ya uhakiki katika nadharia ya uhakiki. Nyaraka nyingi tunazojiita biblia zilitungwa wakiwa uhamishoni Babeli katika karne ya 6 KK. Kwa hakika, kuna uwezekano kwamba jambo kama hilo lingeweza kutokea, lakini ningetahadharisha wasikilizaji wangu kuelewa kwamba wakati Israeli ilikuwa uhamishoni huko Babeli, na Israeli inaweza kuathiriwa na hati hizo, hakuna ushahidi mgumu kwamba hilo lilitokea.

Kwa hivyo hiyo, pia, ni ya kinadharia, kama ilivyo kwa mapendekezo haya yote ambayo tumekuwa tukiyaangalia. Kiasi hiki, nadhani, basi, tunapoitazama, tunaweza kutazama nyuma na kusema, inaonekana kwamba kote kwenye mpevu wenye rutuba, kulikuwa na mapokeo ya mafuriko makubwa ambayo yaliharibu ulimwengu wa enzi hiyo. Biblia inaikumbuka, watu wa Mesopotamia wanadai kuikumbuka, na kwa hiyo hapo ndipo mahali ambapo itatubidi kuiacha.

Tutaendelea hadi kwenye chanzo chetu cha pili cha hati kutoka enzi ya Babeli ya zamani, ambayo tunaiita Nuzi, au wakati mwingine huandikwa Nuzu, kompyuta kibao. Mabamba haya yametoka eneo la Nuzi chini ya milima ya Zagros. Mara tu ninapoweza kuchora ramani yangu—haya tunaenda—naweza kukuonyesha takriban Nuzi yuko.

Kwa hivyo, ikiwa tunaangalia Nuzi, Nuzi atakuwa mahali fulani sawa katika eneo hili hapa. Hapa kuna milima ya Zagros, kumbuka kwamba hii ni milima mikubwa, na Nuzi ilikuwa hapa karibu na Z na A huko Zagros. Na kwa hivyo hiyo ndio tovuti ya Nuzi, na ndio eneo ambalo tutazungumza juu ya vidonge hivi vilivyopatikana.

Katika miaka ya 1925 hadi 1931, Shule za Marekani za Utafiti wa Mashariki, unapoona kifupi kama ASOR, na hujui hiyo inamaanisha nini, wacha nikukumbushe kwamba mwanzoni kabisa mwa maelezo ya darasa letu, nina kurasa kadhaa ambazo

zina hizi kwa mpangilio wa alfabeti, kwa hivyo unachotakiwa kufanya ni kwenda mwanzo kabisa wa maelezo ya darasa ni kusoma kwa herufi za Kiamerika. Utafiti wa Mashariki. Ilichimba tovuti , ambayo waliweza kutambua kama Nuzi. Si rahisi kila wakati kutambua jina la msemaji ambaye unachimba.

Maelfu ya mabamba yalipatikana humo ambayo yaliibua usikivu wa wasomi mara moja kuhusu matukio fulani ya mababu katika Kitabu cha Mwanzo. Matumizi ya kitambo ya nyenzo za Nuzi, na hiyo ni kusema, ninaposema matumizi ya kitambo, ninachomaanisha ni jinsi mabamba ya Nuzi yalivyoathiri uelewa wa hadithi nyingi katika Kitabu cha Mwanzo. Matumizi ya kitamaduni ya maandishi haya ya Nuzi yanapatikana katika ufafanuzi wa Ephraim Spieser katika Anchor Bible on the Book of Genesis.

Kuanzia mwaka wa 1935 hadi mwanzoni mwa miaka ya 70, ilikuwa ni mtindo katika duru za wasomi kubishana kuhusu historia ya hadithi za mfumo dume katika Mwanzo kwa misingi ya mila kama hiyo huko Nuzi. Sasa, labda katika hadhira yangu, nina baadhi ya watu ambao wamepata elimu ya kutosha kushangazwa na kauli niliyotoa hivi punde. Kwa hivyo wacha nikuelekeze tu.

Tuko hapa asubuhi ya leo saa nane asubuhi, na kwa hivyo tunawasha injini joto polepole. Basi ngoja nikuelezee. Ulisoma hivyo kwa usahihi, kwamba wasomi wachambuzi walikuwa wakitumia hati kutoka kwa Nuzi kubishana kwa uhalali wa kihistoria kwa baadhi ya hadithi za hadithi katika hadithi za wazee wa Mwanzo.

Tumetumika katika ulimwengu wa leo kuwafanya jumuiya wahakiki kukataa usahihi wa kihistoria wa, hasa katika Kitabu cha Mwanzo. Kwa hiyo, tunajiuliza swali, je, hilo lilifanyikaje, na kwa nini hilo lingetokea? Vema, ilitokea kwa sababu eneo kuu la somo la kompyuta kibao za Nuzi linazingatia alama na hadithi nyingi za kuasili katika maandishi ya Nuzi. Hadithi hizi za kuasiliwa zilisomwa katika hadithi za Mwanzo.

Hebu tuone kama ninaweza kukupa baadhi ya maelezo. Kwanza kabisa, Ibrahimu alipomchukua Eleazari, hadithi hiyo ilielezwa kwa kuzingatia Nuzi, ingawa maandishi hayasemi kwamba alikuwa Ibrahimu alimchukua Eleazari. Eleazari alikuwa mkuu wake mwaminifu, mtumwa wake mkuu mwaminifu.

Andiko hilo halisemi kamwe kwamba alichukuliwa na Ibrahimu, lakini kwa sababu uasili ulitawala Nuzi, basi hiyo ilisomwa katika hadithi hiyo. Hii inatumika hasa katika hadithi za Yakobo-Labani. Kama unakumbuka hadithi, Yakobo alikuwa ameenda Mesopotamia, akidhaniwa kupata mke, na huko anakutana na mtu ambaye hata ana makosa madogo ya kimaadili kuliko yeye, Labani.

Kwa hivyo, ukikumbuka hadithi, Yakobo alimpenda Raheli, na akamfanyia kazi miaka saba, usiku wa harusi katika enzi ya kabla ya umeme, Labani alimpumbaza kwa kumpa binti yake mwingine, Lea, na Yakobo hakujali hadi asubuhi iliyofuata

alipoamka na kujua kwamba alikuwa ameolewa na Lea, sio Raheli. Naam, alifanya kazi kwa miaka mingine saba, na maandishi ni mojawapo ya vifungu vya kupendeza katika Biblia; andiko hilo linatuambia kwamba upendo wake kwa Raheli ulikuwa mkubwa sana hivi kwamba miaka saba ilionekana kuwa siku tu. Na kwa hiyo, mwishoni mwa sehemu hiyo ya miaka saba iliyofuata, alikuwa amepata haki ya kifedha ya kumwoa Raheli, lakini kwa sababu Yakobo alikuwa akifanikiwa na Mungu, basi Labani alimwonea wivu.

Na hivyo, migogoro ilitokea, na hatimaye, familia nzima, yaani, Yakobo na Raheli na Lea na watoto wao, waliamua kumkimbia Labani na kurudi Kanaani. Hadithi hiyo inapoendelea, Raheli alikuwa ameiba miungu ya familia, inaitwa terafimu, na ni nani anayejua ni nini kingine alichochukua, lakini katikati ya usiku, wanaanza safari ya kurudi, na Labani anaamka, na wakati fulani aligundua kuwa wamekwenda, na hivyo anawafuata. Na kwa hiyo, anapowapata, anapowakamata, anasisitiza kwamba warudishe mungu wa familia, terafimu.

Lilikuwa ni jambo la kawaida katika ulimwengu wa kale kuwa na sanamu hizi za udongo za miungu inayoweza kubebeka, na zinaitwa miungu ya familia, na zilihifadhiwa katika makao, kwa hiyo Raheli alikuwa ameziiba. Na kwa hivyo, ikawa kwamba hadithi hiyo ndefu ambayo nimekuelezea hivi punde ilielezwa tena kwa kuzingatia Nuzi. Na maelezo ya hadithi ni kwamba Labani alikuwa amemchukua Yakobo, na kwamba sababu iliyomfanya Raheli kuiba terafi ni kwamba terafi zilikuwa, tunajua kutoka kwa Nuzi, tunaambiwa, kwamba terafi zilikuwa hati za umiliki wa nchi, yaani, ikiwa unamiliki miungu ya familia, ulikuwa na uthibitisho kwamba unamiliki ardhi.

Naam, nakumbuka nikifundishwa katika darasa langu la seminari huko nyuma mwaka wa 1968, nakumbuka nilifundishwa yale ambayo nimetoka kukueleza katika hadithi hii yote. Kilichokuwa kimsingi ni hadithi ya Nuzi ilitolewa kutoka kwa Nuzi na kuwekwa kwenye hadithi ya Mwanzo. Kwa kweli, ilijazwa mashimo kwa sababu andiko halisemi wala kudokeza kwamba Yakobo alichukuliwa na Labani.

Zaidi ya hayo, hakuna ushahidi wa kweli kwamba hata kama Yakobo angechukuliwa kuwa waasi, ambayo narudia maandishi hayasemi, lakini hata kama Yakobo angechukuliwa kuwa waasi, tunajua kutoka kwa sheria katika ulimwengu wa kale kwamba Yakobo angeondolewa katika hali ya kuasili dakika ambayo Labani alikuwa na watoto. Na andiko linatuambia katika Mwanzo kwamba Labani anapomfuata Yakobo, anamfuata pamoja na wanawe. Kwa hivyo, hata kama angepitishwa, kufikia wakati huo, angekuwa amenyimwa haki kama mtoto wa kuasili.

Zaidi ya hayo, ni kutosoma kwa hati za Nuzi kusema kuwa terafi ni ushahidi, kutoa ushahidi wa kisheria wa umiliki wa ardhi. Hiyo ni tafsiri ya vidonge vya Nuzi ambavyo vimekuja kukataliwa. Na kwa hivyo kimsingi kile nilichofundishwa katika seminari kiligeuka kuwa sio sawa kabisa.

Tunachoweza kusema kuhusu kile kinachoitwa mifano ya kuasili kutoka kwa Nuzi ni kwamba haya yote yanayoitwa sambamba yaliundwa na wasomi waliopata mbao hizo na kuzitumia kufafanua maandishi ya Biblia. Ndivyo nilivyokuambia kuhusu siku ya kwanza kabisa ya mihadhara yetu nilipomnukuu Samuel Sandmel katika makala yake katika Jarida la Fasihi ya Kibiblia. Ni kesi ya paralelomania.

Inaweka uvumbuzi bandia wa mkondo kwenye kurasa za Biblia. Na kwa hivyo naweza kukuambia tunapojiandaa kuanza safari hii sasa au kukamilisha safari hii kuelekea fasihi ya kipindi cha Babeli ya zamani, kwa upande wangu, katika hotuba yetu iliyotangulia juu ya Mari, ilikuwa kesi ya parallelomania kutumia mabamba ya Mari kuelezea unabii kwa sababu yote ambayo yalilenga yalikuwa kufanana, sio tofauti. Ninahisi shauku kubwa juu ya wazo kwamba ikiwa utafanya ulinganifu, lazima ueleze kufanana na tofauti.

Kwa hivyo, huko Nuzi, tulichokuwa nacho kilikuwa enzi ya ukalimani wakati wasomi wachambuzi wa Marekani walikuwa wakitumia nyenzo za kale za Mashariki ya Karibu ili kufafanua Biblia. Sasa, hii inatuelekeza kwenye mambo kadhaa ambayo ninataka kusema ninaposogea kuelekea aya hii ya chini iliyo mbele yenu, mojawapo ni hadi leo hii, hadi leo hii, kila wakati kuna kibao au ugunduzi mwingine wa kiakiolojia, kila wakati tunapopitia haya ambapo ni kana kwamba wafasiri wanavaa miwani maalum na kwa miwani yao maalum, kisha wanafasiri maandishi ya Biblia ya hivi majuzi katika historia ya uchanganuzi. Nimeona hii ikitokea kwa Nuzi.

Niliona ikitokea na Mari hapo baadaye. Niliona ikitokea Ugarit. Tutazungumza kuhusu Ugarit.

Ilifanyika na Vitabu vya Bahari ya Chumvi. Kila wakati tunapopata chanzo muhimu cha kompyuta kibao, basi tunaitoa kutoka kwa muktadha wake wa kale na kuiweka juu zaidi kwenye maandishi ya Biblia. Sasa, kama mfuasi mtendaji wa Kristo, au angalau mtu anayejaribu kufanya hivyo, nataka kuwa mwangalifu nisivunje amri za Bwana wangu, na ninaambiwa moja kwa moja nisihukumu, lakini lazima nikiri tuhuma kwamba labda mambo ya aina hii yanatokea kwa sababu wanaakiolojia wanaweza kuwa maarufu sana wanapopata mambo ambayo yanahusiana na Biblia.

Unajua, wakati Sir Leonard Woolley alipopata hifadhi za mafuriko huko Uru na kuuambia ulimwengu kuwa ana ushahidi wa kibiblia, alikuwa na ushahidi wa kiakiolojia wa mafuriko ya kibiblia, unajua, hiyo ilikuwa nyuma, nadhani, katika miaka ya 20. Hiyo ilifanya vichwa vya habari kote ulimwenguni Magharibi, kote Ulaya, hapa Amerika. Akawa maarufu.

Siwezi kujizuia kuwa na mashaka kwamba moja ya sababu zinazotufanya tupitie jambo hili kila tunapogundua ni kwa sababu ni kishawishi kwa wanaakiolojia kuwa maarufu, na sitaki kumshtaki mtu yeyote haswa, lakini kwa kuwa hii inatokea kila

tunapogundua kibao, nakumbuka wakati wanaakiolojia miongo minne iliyopita au miongo mitatu iliyopita waligundua kuwa watafiti wa Ebla waligundua kuwa waligundua jina la Ebla. Yafeh katika hifadhi ya kumbukumbu ya Ebla, kwamba walipata jina Yafeh katika hifadhi ya kumbukumbu huko Ebla, iliyoko magharibi, kaskazini-magharibi mwa Siria. Niliketi katikati ya wasikilizaji wakati hilo lilipotangazwa kwa Sosaiti ya Washiriki wa Fasihi za Kibiblia, na chumba kizima, watu 5,000, walikuwa wakipiga kelele juu ya habari hii. Naam, nadhani nini? Ilibainika kuwa halikuwa jina la Yafeh hata kidogo, na kihalisi leo, hakuna anayeamini kwamba Yafeh ametajwa katika mabamba ya Ebla.

Kwa hivyo, moja ya mambo ambayo ningependa kueleza katika maoni haya kuhusu Nuzi ni mwaka wa 1925 tulikuwa bado kwenye hekaheka za kutumia nyenzo za kale za Mashariki ya Karibu kama tochi inayobadilika ili kutoa nuru kwenye ulimwengu wote wa Biblia. Na kwa hivyo hiyo ni sehemu ya shida. Sehemu ya pili ya tatizo haionekani sana, na ninatumai kuwa sitakupoteza au kukuchosha kwa hili, lakini katika aya hii, nilikutajia kwa kweli usomi wote kutoka miongo ya 1970 hadi 1980 ulikuja kukataa matumizi ya vidonge vya Nuzi kusaidia kudhibitisha ukweli wa matukio katika Mwanzo.

Changamoto kubwa zaidi kwa hili ilikuwa kazi ya Thomas Thompson juu ya historia ya masimulizi ya mfumo dume. Kwa hivyo, ili kurejea, wacha nieleze kwamba kuanzia miaka ya 1920 hadi 1970, tulikuwa katika enzi ambapo usomi wa Magharibi, na kwa Magharibi, ninamaanisha Amerika Kaskazini, ulikamatwa katika kile kilichoitwa archaeology ya kibiblia. Akiolojia ilikuwa mojawapo ya makusudi yayo makuu ya kueleza Biblia.

Naam, ikiwa unatazama vidonge 4,000 na dhana yako ni kutumia vidonge hivi ili kuangazia Biblia, cha kushangaza ni kwamba aina hiyo ya dhana inaweza kumuingiza mtu kwenye matatizo. Kwa sababu dhana yako ni kwamba mojawapo ya kanuni za msingi za mabamba ya Nuzi ni kutoa nuru juu ya Biblia wakati kwa kweli, kazi ya msingi ya Nuzi au Mari au Ugarit, kazi ya msingi ya kufasiri mabamba hayo, ni kutoa mwanga kwa watu wa jiji ambako mabamba hayo yalikuwepo. Kwa hivyo, kile ningesema tunapotazama eneo hili lote la somo ni kwamba tuna dirisha la kipekee la kufasiri katika historia ya nyenzo za zamani za Mashariki ya Karibu wakati wasomi wa Amerika Kaskazini walipenda kutumia nyenzo hizi za zamani za Mashariki ya Karibu kuelezea Biblia.

Kwa hiyo, kama ningeweza tu kukuchukua kwa safari ya dakika 15 kupitia historia ya kanisa, basi naweza kukueleza labda kwa nini jambo hili la ajabu lilitokea. Kipindi cha Matengenezo ya Kanisa kiliposonga kuelekea mwisho wa athari yake kwa Ulaya, kiliacha urithi muhimu uliodai nafasi kwa historia na sayansi. Kwa maneno mengine, theolojia haikusimama yenyewe.

Theolojia ilihitajika kufanya kazi sanjari na historia. Naam, hiyo ilimaanisha nini ni kwamba watu hawakuamini Biblia moja kwa moja, lakini kwamba Biblia labda inapaswa kuthibitishwa kuwa sahihi. Na kwa hivyo, kwa karne nyingi baada ya Matengenezo ya Kanisa, usomi ulianza kuondoka kutoka kwa Orthodoxy, na iliweka maandiko katika kundi lao wenyewe.

Na ingawa bado kiliaminika kwa kiasi kikubwa kuwa kitabu cha kimungu, sasa kilikuja chini ya uchunguzi wa uthibitisho wa kihistoria. Na kisha, katikati ya karne ya 19, moja ya matukio makubwa katika historia yalitokea. Charles Darwin alifunga safari yake kuvuka bahari, na katika safari hizo, alikutana na kile alichooona kuwa ushahidi wa matukio ya kisayansi ambayo yalikuja kuitwa mageuzi.

Kwa kufanya hivyo, Darwin aliachilia ulimwengu changamoto zaidi kwa rekodi ya Biblia kwa sababu hatimaye aliupa ulimwengu njia mbadala ya Mungu. Hiyo ni kusema, kutokana na muda mrefu wa kutosha, maisha yenyewe yanaweza kutokea kutokana na kemikali. Maisha yenyewe yanaweza kutokea, na kwa muda mrefu wa kutosha, maisha yanaweza kubadilika kuwa anuwai hadi, ukipewa muda mrefu wa kutosha, unaweza kuwa na maisha kama tunavyojua leo.

Sasa, nyakati fulani Wakristo wamechukua maoni hayo ya Darwin, na wanakubali kile wanachokiita mageuzi ya kitheistic, yaani kwamba aina hiyo ya mageuzi ilitokea, lakini Mungu aliidhibiti. Wakati mwingine, Wakristo hukataa dhana nzima ya mageuzi ya Darwin. Lakini ninachoweza kukuambia ni kwamba nadharia za Darwin, zilizoasisiwa katika nusu ya pili ya karne ya 19, zilikuwa na athari kubwa kwa Ukristo kwa sababu kile ilichokifanya kinaonekana kugonga mlango wa mapendekezo ya Biblia kuhusu asili kwa kuja na pendekezo mbadala la asili.

Kwa sababu hiyo, katika karne baada ya Darwin, Ukristo uliathiriwa sana na mafundisho ya Darwin hivi kwamba kulikuwa na kuachwa sana kwa Ukristo. Kufikia mwanzo wa karne ya 19, ambayo ndiyo tunaiita 1900, karibu kila kanisa liliathiriwa sana na uwezekano wa mbadala wa kisayansi kwa Biblia. Takriban mashirika na shule zote za Kikristo hasa zilianza kuondoka haraka kutoka kwa Ukristo wa kiorthodox hadi kukana Biblia kama hati halali ya asili.

Na kwa hivyo, kama matokeo ya hii, usomi wa Ujerumani ulianza kuwa na athari yake kuu, na ilifanya hivyo kwa jina la wasomi wakuu, Graf, Keenan, na Wellhausen. Sasa, alichofanya Wellhausen, Julius Wellhausen, ni kwamba alikuwa sehemu ya kundi la wasomi wa Kijerumani ambao waliweza kuchukua nadharia za Darwin na kuzitumia katika ulimwengu wa Biblia. Na kile Wellhausen Graf na Keenan walihitimisha ni kwamba kama vile tu wanadamu na viumbe vyote kwenye dunia hii vilivyositawi kutoka kwa viumbe sahili kwa muda usio na mwisho hadi katika viumbe changamano vya kisasa tulivyo leo, vivyo hivyo ulimwengu wa Biblia ulipitia aina kama hiyo ya mageuzi.

Mageuzi haya yalifuata kanuni ambazo Darwin alitufundisha, yaani, kutoka rahisi hadi tata. Wellhausen na wasomi wa Ujerumani, hasa, walifundisha ulimwengu kwamba kama vile maisha yalivyobadilika kutoka kwa aina rahisi zaidi hadi aina ngumu, dini ilifuata muundo sawa kutoka rahisi hadi tata. Na kwa hivyo, waliunda mageuzi ya kifasihi ambayo yamekuja kuitwa nadharia ya JEDP.

Na J inasimama kwa jina la Mungu Jaffe. Unaweza kukumbuka kwa Kijerumani kwamba J na Y, kwa Kijerumani J hutamkwa Y, kutokana na hilo tunapata Ja hweh. Katika Biblia yako ya Kiingereza, kama unavyoijua kama Yehova, Jaffe ndilo jina halisi.

E inawakilisha jina la Mungu katika Biblia, Elohim. D ni sawa na Kumbukumbu la Torati, ambayo inawakilishwa vyema zaidi katika kitabu cha Kumbukumbu la Torati katika nadharia ya uhakiki. Na P inawakilisha makuhani.

Na kwa hivyo, kile Graf na Keenan, na Wellhausen walifanya ni kueneza dhana hii ili kwamba Jahwehist, ambaye alikuwa aina ya mwanatheolojia sahili wa zamani, Jahwehist alifanya kazi yake takriban katika karne ya 10 hadi 9. Hawa walikuwa wahariri katika mfumo wa Wellhausen, hawakuwa waandishi. Elohist ni yapata karne ya 8 KK.

Kumbukumbu la Torati ni la 7 hadi la 6, halafu hii ni ya 6 hadi ya 5. Sasa kumbuka kwamba karne ya 5 ni kama 500 hadi 400, aina hiyo ya kitu. Kwa hivyo, walichofanya ni kwamba waliunda maendeleo ya mageuzi ya dini, na sitahitaji kutumia muda mwingi kujaribu kuelezea hili, lakini matokeo na athari za usomi huu wa Ujerumani, usomi muhimu, ulisababisha hitimisho kwamba kulikuwa na thamani ndogo sana ya kihistoria kwa Agano la Kale.

Kilichopelekea ni mtazamo huu wa mageuzi kwa dini; kilichosababisha ni athari, isipokuwa nyenzo za kale za Mashariki ya Karibu zinaweza kutajwa ili kuthibitisha ukweli wa kihistoria wa hadithi, basi hadithi katika Biblia ilichukuliwa kuwa si kweli. Kuchukuliwa kuwa si kweli. Naam, hilo lilizua tashwishi iliyoenea ulimwengu wa Magharibi hivi kwamba isipokuwa makanisa, ulimwengu wa wasomi ulinunua kabisa jambo hili.

Sasa, ni jambo tata sana, na ninapaswa kukuambia hili leo: wasomi wachache sana wangesema kwamba wanaamini katika fomula hii ngumu ambayo Wellhausen alipendekeza. Lakini wazo hilo hili ni la sasa kama lilivyokuwa wakati huo katika taaluma ya uchanganuzi, yaani, kwamba kulikuwa na maendeleo ya mageuzi ya dini ambayo yaliongoza kwenye ulimwengu wa Biblia. Sasa, unajiuliza, hii inafanya kazi vipi katika mjadala wa Nuzi? Hebu jaribu kuwazia kwamba Vita vya Kwanza vya Ulimwengu vilipopiganwa, na Vita vya Kwanza vya Ulimwengu, mfumo huu ulikuwa umeshinda katika ulimwengu wote wa Magharibi, kila mahali isipokuwa makanisani.

Shule kuu za Amerika, Harvard, Yale, na dazeni za shule zingine ambazo zilianzishwa katika mapokeo ya Kikristo ziliacha mapokeo ya Kikristo. Sasa, hilo ni jambo la kuachwa lililorudi nyuma, ambalo lilianza mapema zaidi katika Matengenezo ya Kanisa, lakini hata hivyo, kufikia wakati wa Vita vya Kwanza vya Ulimwengu, usomi ulikuwa umekuja kukataa sehemu kubwa ya Agano la Kale. Naam, ikiwa tunafikiri tumeelewa hii, wacha niifute, na wacha niwaambie kuhusu mtu mashuhuri anayeitwa WF Albright, William Franklin Albright.

Hakika Albright hakuwa Mkristo wa Orthodoxi, ingawa Albright alilelewa katika nyumba ya Wakristo wa Othodoksi. Alilelewa Amerika Kusini katika nyumba ya wazazi wake, ambao walikuwa wamishonari. Albright aliondoka nyumbani, kama watu wengi wanavyofanya, na kwenda chuo kikuu.

Na alipoenda chuo kikuu, bila shaka, alielimishwa katika mapokeo ambayo nimekuwa nayo kwenye ubao kwa ajili yenu, mbinu ya mageuzi ya ufafanuzi wa dini. Na kwa hivyo, Albright alichukua udaktari wake, na akawa mwanaakiolojia mashuhuri wa enzi yake. Kwa kweli, sidhani kama mtu yeyote katika karne ya 20, hiyo ingekuwa karne iliyopita, sidhani kama kuna mtu yeyote katika karne iliyopita aliyeweka kivuli cha usomi kama Albright alivyofanya.

Bila shaka alikuwa msomi mkuu wa kidini au mwanachuoni mkuu wa nyenzo za kidini wa karne iliyopita. Na Albright kama mwanaakiolojia, Albright alianza kupata nyenzo za mara kwa mara ambazo zilimfanya kusema, kimsingi, kwamba mtazamo wa Wellhausian kuelekea Agano la Kale ni wa kutilia shaka sana. Kazi yake ya kiakiolojia ilimfanya afikie mkataa kwamba Biblia inafaa kabisa katika ulimwengu wayo.

Sasa, kwa sababu ninafundisha hili darasani, najua kwamba kuna mwelekeo huu, kwa hiyo nitawaambia tena, sasa hivi, wazi kabisa: Albright, kama tujuavyo, hakuwa Mkristo mwenye mazoezi. Alikuwa msomi mkubwa. Lakini Albright alikuja kuamini kwamba nyenzo za kale za Mashariki ya Karibu zilionyesha uhusiano wa huruma na hadithi ya Biblia.

Na chini ya ushawishi wake, Albright, ambaye ni mwanachuoni huyu mzuri sana, alikuwa na wanafunzi kwa mamia waliotoka katika ulimwengu wao wa kielimu, na walitumia nyenzo za kale za Mashariki ya Karibu katika kile, wakati huo, kiliitwa archaeology ya Biblia. Kwa hiyo kusudi, mojawapo ya makusudi makuu ya akiolojia, basi, lilikuwa kutoa nuru juu ya Biblia. Naam, hiyo ilifanyika kwa karibu nusu karne.

Katika miaka ya 1970, nilisoma kitabu cha Thomas Thompson. Ni kipande kizuri cha usomi. Ni muhimu sana kwa historia. Alikipa kitabu chake *The Historicity of the Patriarchal Narratives*, na hitimisho lake lilikuwa kwamba hakuna uhistoria wowote.

Lakini ni mwendo wa kitaalamu wenye nguvu kupitia ushahidi, na kimsingi, kile Thompson alionyesha katika kitabu chake ni kwamba kile kinachotajwa kama

ushahidi karibu kila wakati sio ushahidi. Na kwa hivyo, ilisababisha enzi mpya kabisa, enzi ambayo tuko hadi siku hii, inayoitwa minimalism. Minimalism inaitwa hivyo kwa sababu nadharia yake ni kwamba kuna mwingiliano mdogo tu kati ya ulimwengu wa Biblia na Biblia.

Ilisababisha mabadiliko kamili katika jinsi tunavyoangalia nyenzo za Nuzi. Na yale niliyofundishwa katika seminari na maprofesa wazuri kabisa katika eneo hili lote la Nuzi yalionekana kuwa si sawa. Sawa, kwa hivyo ningependekeza kwako ni kwamba tungeona haya yanakuja kwa sababu dalili fulani zilipaswa kudhibiti jinsi tunavyotumia vifaa vya Nuzi.

Kwa mfano, kuna hisia kwamba Nuzi yuko mahali pasipofaa. Sawa, kwa hivyo ukitazama huku kwenye eneo la mlima wa Zagros, angalia jinsi Nuzi alivyo mbali na ulimwengu wa Mwanzo. Ikiwa ningekisia tu idadi ya maili ambayo hii inashughulikia, ningesema kutoka hapa hadi hapa ni 800, labda maili elfu.

Nuzi kwa kweli yuko mahali pabaya kwa kuwa na ulinganifu kama huo. Kwa hivyo, kwa kweli sio mahali pazuri zaidi kwa hii kutokea. Pili, Nuzi ni wakati usiofaa.

Sasa, tunachojua ni kwamba vidonge vya Nuzi viliandikwa karibu 1500 BC. Vema, kama Ibrahimu, kwa uchumba wa kihafidhina, ni yapata 2100 KK, hiyo ni miaka 600 iliyoondolewa. Hata kama tutachukua tarehe ya baadaye kwa ushahidi, ambao baadhi ya wasomi wa kiinjili wanashikilia, yaani kwamba Ibrahimu angekuwa mtu wa karne ya 18 hadi 17, bado ni mamia ya miaka kuondolewa kwa kuwa na uwiano wa karibu kama huo.

Ni wakati usiofaa. Tatu, ni idadi isiyo sahihi. Waebrania ni Wasemiti.

Kote katika bonde la Mesopotamia, tunaangalia watu ambao ni Wasemiti. Lakini idadi ya Wanuzi haikuwa ya Kisemiti. Ilikuwa kwa kiasi kikubwa Hurrian.

Wahurrians, au labda kile ambacho Biblia inawaita Wahori, Wahurrians hawakuwa Wasemiti, na hawakufuata desturi za Wasemiti daima. Na kwa hivyo mazoea yaliyokuwa yakifanywa pale Nuzi yalikuwa ni mazoea ya watu ambao walikuwa hawafuati tamaduni za ulimwengu wa kale wa Babeli, ambako ndiko tunakofanana katika ulimwengu wa Biblia. Kwa hivyo, inachotuambia ni kuangalia tu vitu rahisi kama vile mahali, wakati, na idadi ya watu vilipaswa kutufanya tuwe waangalifu kuhusu jinsi tunavyotumia nyenzo hizi.

Lakini nilichoona katika usomi wangu mwenyewe na udhamini wa wengine wengi ni kitu rahisi sana pia. Dhana isiyo sahihi mara nyingi itasababisha hitimisho lisilo sahihi. Kwa hiyo, tunaporudi kwenye nyenzo za Nuzi, napenda nikuelezee, kwa hakika, mandhari namba moja ya kupitishwa, ambayo ni dhana ya kupitishwa.

Sio jambo kuu pekee, lakini ni jambo la kwanza. Na hivyo kwa kawaida, ninataka kuchukua yale ambayo nimejifunza kuhusu kuasili watoto na kuona jinsi hiyo inavyonisaidia kuelewa kuasili katika Biblia. Musa alituachia sheria chache zinazoeleza jinsi kuasili kunavyofanya kazi.

Tuna kuasili katika hadithi za Agano la Kale. Kuasili lilikuwa jambo la kawaida katika ulimwengu wa kale kwa sababu watu walikufa mapema sana. Ikiwa mwanamume alikufa kwa wastani, ikiwa mwanamume alikufa mahali fulani katika miaka yake ya mwisho ya 40, watoto wake hawangekuwa katika miaka yao ya mapema ya 20.

Kwa hiyo, haikuwa kawaida katika ulimwengu wa kale. Na tunajua, kwa njia, tunapofikia vipindi vilivyoandikwa sana kama enzi ya Warumi, tunajua kwamba kuasili ilikuwa ni desturi ya kawaida sana. Lakini ikiwa una dhana mbaya, ni kama kuangalia kupitia darubini ambazo hazizingatiwi.

Kwa hivyo, hapa ndio shida. Nuzi yenyewe haishughulikii kuasili kama vile inashughulika na kile kinachoitwa kupitishwa kwa uwongo. Sasa, unajua jinsi udhamini ni.

Usomi hautawahi kutumia neno rahisi wakati unaweza kutumia neno lisilojulikana. Nadhani sikuwahi kutumia neno fictive maishani mwangu hadi nilipofika Nuzi. Ningeweza kusema uwongo, lakini tamthiliya sio ya kisomi.

Kwa hivyo, tunaiita kupitishwa kwa uwongo. Kweli, kupitishwa kwa uwongo kunamaanisha tu kupitishwa kwa hadithi. Haikuwa kupitishwa kwa kweli.

Inabadilika kuwa katika ulimwengu wa Nuzi, katika tamaduni ya Mesopotamia, ambayo ilikuwa baada ya Babeli ya Kale, katika tamaduni hiyo, ilikuwa kinyume cha sheria kuuza ardhi. Kwa hiyo, kilichotokea ni kwamba Wahurrians, wasio Wasemiti, waliunda njia ya kuzunguka sheria. Na njia ya sheria ilikuwa, kama fulani angenilipa kiasi cha X cha pesa, ningepitisha fulani-fulani hapa, kisha angekuwa mwanangu, na angerithi mali yangu.

Ilikuwa ujanja wa kisheria. Tunajua, kwa mfano, mtu mmoja aitwaye Tehip-Tilla, ambaye amesiliwa mara 48. Ni wazi kwamba hakulelewa.

Kwa wazi, hii ni njia ya kuzunguka sheria. Ni kile tunachokiita kupitishwa kwa hadithi. Kwa hiyo, ni bure katika kueleza kupitishwa halisi, kama inavyotokea katika kurasa mbalimbali za Agano la Kale.

Kwa hivyo, kile kilichosababisha, hatimaye, ilikuwa ni kuachwa kwa mbinu nzima ya Albright, ambapo lengo la akiolojia lilikuwa na lengo lake kuu la kutoa nuru juu ya Biblia, hadi sasa kile wanachokiita archaeology ya Mashariki ya Karibu, ambapo karibu imeyumba hadi nyingine kali, kama pendulum ilipopitia kurasa za historia. Kwa

hivyo ninachotahadharisha kwa yeyote anayesikiliza mhadhara huu ni kwamba tunahitaji kusoma kila faini kibao katika muktadha wa watu ambao tamaduni zao hizo mbao ziliandikwa. Yaani, kusudi kuu la akiolojia si kutafuta mambo yanayofafanua Biblia, kama tunavyopenda mambo kama hayo yanapotokea.

Hoja ya akiolojia ni kuzaliana ulimwengu wa wakati huo, kutoa uelewa wetu wa ulimwengu huo. Kwa hivyo, kwa kuzingatia hilo, tunachoweza kuona ni kanuni rahisi sana ya kihemenetiki, ambayo ni, ikiwa una dhana mbaya, uwezekano ni mzuri sana utaishia na hitimisho lisilo sahihi. Nuzi ni kesi ya bendera.

Karibu kila mtu katika Amerika Kaskazini alikubaliana na mbinu ya Albrightian. Miaka 40 baada ya miaka ya 1970, hakuna kabisa anayeamini kitu juu ya kile tulichofundishwa kuhusu athari za hati za Nuzi kwenye kitabu cha Mwanzo. Kwa hiyo ndiyo maana nitafunga mhadhara huu kwa kukuambia tunapaswa kuwa waangalifu katika historia ambayo tunapotazama nyenzo za ulimwengu wa kale, tunaangalia kwanza kwa wazo la kuona jinsi hii inavyoelezea ulimwengu ambao vidonge hivyo vilikuwepo kabla ya kuanza kujaribu kufafanua ulimwengu huo na kutoa mwanga juu ya Biblia.

Kwa hivyo hiyo ni tahadhari yetu tunapoangalia asili za kibiblia. Na tahadhari hiyo ina sifa ya ukweli, ili asili zifanye kazi vizuri ni lazima tueleze kufanana na tofauti. Kwa hayo, tunaweza kumaliza mhadhara huu na kuendelea na chanzo kingine cha habari cha Babeli ya Kale.

Huyu ni Dk. Don Fowler katika mafundisho yake juu ya asili ya Agano la Kale. Hiki ni kikao cha 11, Nuzi.